

АКРЕДИТАЦІЯ ПРОГРАМ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НОВИЙ ПІДХІД

Автор: Олена Панич

Опубліковано 03.05.2018

У цій статті для ознайомлення громадськості пропонуються проекти нормативних актів з питань акредитації освітніх програм, розроблені Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти у співробітництві з вітчизняними та міжнародними експертами. До переліку документів входять:

- 1. Положення про акредитацію освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти;*
- 2. Критерії оцінки якості програм вищої освіти та методичні рекомендації щодо їх застосування під час акредитації;*
- 3. Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;*
- 4. Положення про експертів з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти.*

Зазначені нормативні документи розроблені у відповідності до Закону України «Про вищу освіту». До розробки долучилися партнери з міжнародного проекту QUAERE (*Quality assurance system in Ukraine: development on the base of ENQA standards and guidelines*), які, зокрема, зробили значний внесок у визначення критеріїв оцінки якості освітніх програм.

Слід зазначити, що в запропонованому пакеті документів закладена концепція, заснована на європейському підході до акредитації як однієї з процедур забезпечення якості. Концепція ґрунтується на Європейських стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (*European Standards and Guidelines for Quality Assurance for European Higher Education Area, 2015*). Згідно з нею, акредитація освітньої програми є частиною зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. При цьому якість розглядається як засіб досягнення чотирьох головних цілей вищої освіти, визначених в Європейських стандартах і рекомендаціях, а саме:

- (1) підготовка студентів для ефективного працевлаштування в майбутньому,
- (2) формування у студентів почуття активного громадянства,
- (3) сприяння особистому розвитку студентів,
- (4) створення умов для приросту знань, стимулювання досліджень та інновацій.

Метою акредитації є забезпечення якості програм вищої освіти, сприяння їхній модернізації, вдосконаленню, а також загальному підвищенню довіри до вищої освіти в Україні. При цьому акредитація має бути добровільною, проводиться з ініціативи закладу вищої освіти й не призводить до порушення його автономії. Так само однозначно добровільною має бути рішення закладу вищої освіти та керівників (гарантів) програми щодо того, коли саме подавати програму на акредитацію. Програма може бути акредитована як «на виході», так і на «вході», тобто на початку навчального процесу, або ж у будь-який період у ході програми. Звичайно, що раніше буде акредитована програма, то більше гарантій для студентів, а також можливостей раніше почати вдосконалення такої програми.

Вищезазначені проекти нормативних документів мають на меті встановлення чітких та прозорих правил для чотирьох основних інституційних елементів акредитації: процедури здійснення акредитації, критеріїв оцінки якості програм, роботи галузевих експертних рад та окремих експертів з зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Процедура акредитації

Ключові ідеї проекту нового Положення про акредитацію освітніх програм передбачають принципово відмінний підхід до процедури акредитації у порівнянні з тим, що існує сьогодні. Вони покликані зробити процес акредитації більш прозорим і добросовісним, партнерським і направленим не лише на формальну сертифікацію, а на реальну допомогу в забезпеченні якості акредитованої освітньої програми. Положення має на меті зробити всі етапи комунікації і взаємодії під час акредитаційного процесу максимально гнучкими і зручними для закладів вищої освіти. Реалізація представленого проекту документа

забезпечить наближення процедури акредитації освітніх програм до відповідних європейських стандартів.

Основними етапами процедури акредитації є подання закладом вищої освіти Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти звіту про самооцінку та інших документів, що можуть свідчити про якість програм; здійснення акредитаційної експертизи; прийняття рішення про акредитацію чи відмову в ній. Основними учасниками акредитації є заклад вищої освіти, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, галузева експертна рада, експертна комісія, що проводить акредитаційну експертизу. До акредитаційної експертизи можуть також залучатися закордонні експерти з зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

Акредитаційна експертиза містить в собі:

- 1) вивчення експертною комісією звіту про самооцінку і доданих до нього документів;
- 2) виїзну акредитаційну експертизу закладу вищої освіти;
- 3) складання висновку щодо якості освітньої програми.

Акредитаційна експертиза передбачає детальне вивчення програми та діяльності закладу вищої освіти за цією програмою відповідно до встановлених критеріїв оцінки якості програм. Участь студентів у здійсненні акредитаційної експертизи, зокрема, виїзної, є обов'язковою. Виїзна акредитаційна експертиза має здійснюватися у вигляді візиту до закладу вищої освіти, який відбувається згідно з наперед погодженою з усіма учасниками програмою. Будь-які відступи від запланованої програми візиту під час проведення виїзної акредитаційної експертизи мають бути зведені до мінімуму.

Акредитаційна експертиза, що є основною частиною процесу акредитації, полягає у глибокому професійному оцінюванні якості освітньої програми. У практиці закордонних акредитаційних агенцій термін здійснення такої експертизи складає в середньому шість місяців. Однак, Закон України «Про вищу освіту» передбачає для проведення процедури акредитації лише два місяці, що, звичайно, може негативно позначитися на глибині акредитаційної експертизи.

Проектом Положення передбачено також здійснення постакредитаційного моніторингу з метою системного і послідовного покращення якості кожної акредитованої програми в період між проведенням акредитації.

Крім того, затвердження Положення Міністерством освіти і науки створить механізм визнання акредитації, наданої закладу вищої освіти незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти (попередньо акредитованими Національним агентством), а також іноземними акредитаційними агентствами.

Критерії оцінки якості програм

Критерії оцінки якості освітніх програм зазвичай є ключовим документом кожної установи чи агенції, що здійснює зовнішнє забезпечення якості освіти. Набір таких критеріїв формується кожною такою установою самостійно у відповідності до визначених нею пріоритетів. У проекті запропоновано наступні п'ятнадцять критеріїв:

1. Загальна відповідність програми встановленим вимогам
2. Цілі, очікувані результати програми, кваліфікаційний профіль випускника
3. Структура програми, навантаження, забезпечення можливості академічної мобільності
4. Відбір на програму та вимоги до абітурієнтів
5. Форми, методи, інструменти викладання і навчання
6. Оцінювання знань здобувачів освіти
7. Якісне та кількісне забезпечення викладацького складу
8. Навчальне, науково-методичне, матеріальне та фінансове забезпечення програми
9. Внутрішня система забезпечення якості закладу вищої освіти
10. Прозорість та ефективність управління
11. Механізми підтримки студентів в процесі реалізації освітньої програми
12. Внутрішній моніторинг та періодичне оновлення освітньої програми
13. Використання результатів наукових досліджень у змісті освітньої програми

14. Дотримання норм академічної доброчесності в ході реалізації освітньої програми

15. Інформаційно-комунікаційна підтримка освітньої програми

Наведені критерії мають застосовуватися закладом вищої освіти у процесі підготовки звіту про самооцінку, а також експертами з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти у ході проведення ними акредитаційної експертизи. Метою критеріїв є зорієнтувати заклад вищої освіти у самооцінюванні програми, сприяти глибокій рефлексії з приводу якості програми, а також стосовно того, що робиться і що можна зробити для її покращення і більшої студентоцентрованості.

Критерії оцінки якості програм стосуються не лише безпосередньо програми, але й спроможності закладу успішно її реалізувати. Відтак має значення інтегрованість освітньої програми в інституційний контекст роботи закладу. Тому перелік охоплює як програмні, так і інституційні критерії оцінки: і те, і інше має бути частиною стратегії забезпечення якості. Предметно для акредитації має бути зроблено наголос на інституційній підтримці програми закладом вищої освіти.

Запропоновані критерії в основі своїй є якісними, а не кількісними, хоча для підтвердження відповідності ним можуть надаватися і кількісні дані. Перехід до якісних критеріїв є необхідним з точки зору загального руху до європейських моделей оцінювання та забезпечення якості освіти. Оцінювання програми згідно з такими критеріями оптимально може відбуватися за чотирма рівнями відповідності:

- 1 рівень – «не відповідає критерію»
- 2 рівень – «відповідає частково»
- 3 рівень – «відповідає повністю»
- 4 рівень – «переверщує встановлені вимоги»

Відповідно програма має бути акредитованою за умови хоча б часткової відповідності всім критеріям (2 рівень). Це має стимулювати заклади до чесного самоаналізу, з одного боку, а з іншого, відкриватиме можливості для подальшого вдосконалення програми. Крім того, наявність чотирьох рівнів відповідності дозволить ранжувати програми за різними критеріями та загальним рівнем якості.

Звичайно, процес оцінювання кожної програми за якісними критеріями є загалом складнішим, ніж перевірка лише кількісних даних. Він вимагатиме від експертів з зовнішнього забезпечення якості більшої фаховості та добросовісності. Якісні критерії оцінювання не виключають кількісних показників діяльності, але й не закріплюють офіційну «планку», яка ставитиме викладачів і студентів в умови пресингу звітності. Застосування таких критеріїв зробить можливим з'ясувати чинники якості освіти кожного закладу, виявити приховані труднощі у реалізації програми, направити увагу на їх подолання.

Розроблені також рекомендації щодо застосування критеріїв у процесі акредитації, які подаються в одному документі (Критерії та рекомендації). Мета рекомендацій – надати якомога зручнішу рамку для аналізу якості програми згідно з критеріями. Рекомендації мають спрямувати ініціаторів програми на аналіз того, наскільки програма є ціленаправленою та внутрішньо збалансованою, унікальною на ринку освітніх послуг, наскільки вона відповідає загальній місії та стратегії закладу вищої освіти і якою мірою задовольняє потреби студентів. Методичні рекомендації пропонують авторам програми здійснити доволі детальний аналіз чинників, що впливають на якість програми, і ознак, що можуть свідчити про рівень якості. Зміст програми, час, умови її розробки та запуску – ці питання цілком і повністю відносяться до автономії закладу вищої освіти. Акредитація ж має на меті спонукати до ґрунтовної саморефлексії щодо змісту і реалізації програми.

Рекомендації містять певні показники, за якими програма має оцінюватися. Серед трьох основних груп показників якості освітньої програми, які традиційно використовуються під час акредитаційних процедур, як то показники «на вході» (inputs), «на виході» (outputs) та показники процесів (processes), у Критеріях та рекомендаціях віддається перевага саме останній групі показників. Це пов'язано з тим, що домінування першої та другої групи показників, яке в нас спостерігається до сьогодні, не дає можливості виявити внутрішні механізми, які гальмують або, навпаки, стимулюють підвищення якості програми.

Треба розуміти, що якість освіти – це не просто відповідність її стандартам чи очікуванням, але своєрідний продукт, який народжуються у процесі взаємодії між студентом і викладачем, а також студентом, викладачем і закладом освіти. Заклад як освітня інституція завжди створює (або не створює) відповідні інституційні умови, що сприяють підвищенню якості. Всі глибинні й приховані чинники, що впливають на здатність та мотивацію студентів навчатися, на бажання викладачів якісно викладати й об'єктивно оцінювати здобутки студентів, – все це неможливо виявити та піддати аналізу, користуючись лише даними про рівень залишкових знань, кількість викладачів з науковими ступенями чи інші, традиційні показники, якими ми звикли міряти якість вищої освіти.

Слід зазначити, що методичні рекомендації не зобов'язують заклад вищої освіти дотримуватися чітко встановленої форми звіту про самооцінку. Припускається, що заклади будуть вільними у виборі форм документації. На підтвердження відповідності програми встановленим критеріям можуть надаватися будь-які матеріали та документи на розсуд керівників (гарантів) програми. Найважливішим при цьому є чесна самокритична оцінка, яка має включати не лише звіт про кращі сторони програми, але й аналіз проблемних моментів та причин, що їх зумовлюють. Як експертна установа, Національне агентство є органом професійного саморегулювання працівників академічної сфери. Воно покликане досліджувати труднощі, які виникають на шляху до якісної освіти, узагальнювати інформацію про них, та пропонувати рішення, що сприятимуть подоланню цих труднощів як рівні окремого закладу, так і на загальнонаціональному рівні. Так само воно має аналізувати кращі освітні практики, сприяти їх поширенню для загального підвищення якості вищої освіти в Україні.

Галузеві експертні ради

Роль галузевих експертних рад (ГЕР) Національного агентства визначена у Законі України «Про вищу освіту». Зокрема, частина друга статті 25 цього Закону зазначає, що рішення про акредитацію освітньої програми приймається на підставі експертного висновку відповідної галузевої експертної ради. Зайве казати, що роль галузевих експертних рад у процесі акредитаційної експертизи є надзвичайно вагомою. Попри те, що галузеві експертні ради по суті виконують функції лише консультативно-дорадчого органу, саме вони покликані забезпечити глибоке і професійне оцінювання якості освітньої програми, а також надати рекомендації щодо її вдосконалення.

На разі функції галузевих експертних рад у зовнішньому забезпеченні якості вищої освіти мають бути значно більшими, ніж просто оцінювання. Насамперед діяльність галузевої експертної ради має сприяти ефективній і різнобічній взаємодії закладів вищої освіти з фаховим середовищем у межах галузі. Члени кожної такої ради повинні володіти якомога повнішою інформацією про стан розвитку своєї галузі й про актуальні для неї очікування щодо освітніх програм. Завдяки розумінню тенденцій розвитку своєї галузі члени галузевої експертної ради зможуть забезпечити заклад вищої освіти відповідними рекомендаціями щодо необхідного змісту програми та компетентностей фахівців, яких має сформувати ця програма. Галузеві експертні ради повинні займатися аналізом динаміки розвитку галузі, та одночасно бути фахівцями у методах та методології оцінювання якості освітніх програм. Вони ж мають час від часу проводити ревізію компетентнісних стандартів вищої освіти й пропонувати актуальні зміни до них відповідно до ринку праці та новітніх тенденцій розвитку економіки.

Проект Положення про галузеві експертні ради відносить до функцій ГЕР також участь у розробці стратегій та програм розвитку вищої освіти, аналіз та моніторинг якості вищої освіти в Україні та в окремих закладах вищої освіти у межах своєї галузі.

Положення передбачає високі фахові вимоги, а також вимоги доброчесності для кожного члена ГЕР. Для того, щоб увійти до складу галузевої експертної ради, необхідно підписати декларацію доброчесності експерта з зовнішнього забезпечення якості вищої освіти й бути включеним до реєстру експертів. Такий захід є важливим з огляду на вагому роль ГЕР у підготовці висновків щодо акредитації. Рівень довіри до членів ГЕР має бути

високим як у професійному середовищі, так і у суспільстві в цілому. Передбачається конкурсне формування складу ГЕР.

Варто взяти до уваги, що закон визначає обов'язкову ротацію членів галузевих експертних рад (особа не може бути членом ГЕР понад два трирічні терміни). З іншого боку, фаховий рівень у сфері забезпечення якості освіти багатьох членів ГЕР неодмінно підвищуватиметься по мірі збагачення їхнього експертного досвіду. Виглядає цілком логічним, якщо кращі з них у майбутньому зможуть сформувати незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти за галузевою ознакою. Діяльність таких установ передбачена статтею 23 Закону України «Про вищу освіту».

Експерти з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти

Окремим документом є проект Положення про експертів з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти. Необхідність виділити питання діяльності експерта окремим регуляторним актом випливає з того, що експерти мають бути ключовою, базовою ланкою в інституті акредитації. Передбачається існування спеціального реєстру експертів із зовнішнього оцінювання якості вищої освіти, який має вести Національне агентство. Всі члени галузевих експертних рад обов'язково мають входити до цього реєстру, але не лише вони. Реєстр має бути відкритим до поповнення здібними і професійними експертами, які особисто вмотивовані взяти участь у підвищенні якості вищої освіти в Україні, бути частиною реформи. Стати експертом зможе особа, яка володіє відповідними знаннями, а також підписала декларацію доброчесності експерта. У професійному відношенні експерт повинен володіти методами зовнішньої оцінки якості освітніх програм та діяльності закладу вищої освіти. Зокрема, до його компетенцій входить:

- встановлювати відповідність/невідповідність змісту підготовки студентів і випускників програми стандарту вищої освіти;
- проводити аналіз, систематизувати й узагальнювати інформацію, що стосується освітньої програми та діяльності закладу за програмою;
- проводити аналіз внутрішньої документації закладів вищої освіти, пов'язаної з розробкою та реалізацією освітньої програми (навчальних планів і пояснювальних записок до них, робочих навчальних програм тощо), а також програм практик, методичних матеріалів, розроблених на реалізацію освітньої програми, інших матеріалів, що забезпечують якість освіти;
- здійснювати збір інформації шляхом опитування, анкетування, інтерв'ю та інших методів, а також обробку й узагальнення цієї інформації;
- оцінювати різноманітні ресурси закладу вищої освіти;
- взаємодіяти в процесі проведення акредитаційної експертизи з іншими експертами, акредитаційним органом, закладом освіти;
- складати звіт про результати виїзної акредитаційної експертизи;
- надавати обґрунтовані висновки за результатами акредитаційної експертизи.

Експерти з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти входитимуть до експертних комісій, що проводять акредитаційну експертизу. Проект Положення встановлює базовий перелік правил роботи експерта під час візиту до закладу вищої освіти. Зокрема, передбачається, що кожен член експертної (акредитаційної) комісії повинен:

- чітко дотримуватися програми візиту;
- уникати незапланованих заходів, зокрема, розважального чи соціалізуючого характеру, які проводить заклад вищої освіти;
- уникати харчування та проживання на території чи в приміщеннях, що належить закладу вищої освіти;
- уникати отримання подарунків у будь-якій формі, винагород чи відшкодування витрат, пов'язаних з експертизою, від працівників закладу вищої освіти чи третіх осіб;
- категорично утримуватися від авторитарного чи принизливого стилю спілкування з працівниками закладу, комунікувати винятково у приязній манері, підтримуючи атмосферу взаємної поваги й підтримки;
- не розголошувати передчасно інформацію щодо висновків та результатів експертизи.

З метою уникнення конфлікту інтересів експерт з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти не повинен здійснювати виїзну акредитаційну експертизу у закладі вищої освіти, який є або був місцем його роботи, у тому числі за сумісництвом. Так само з метою нівеляції будь-яких корупційних чинників оплата праці експерта має здійснюватися відповідно до договору винятково і безпосередньо Національним агентством.

Підсумовуючи, відзначимо, що нова концепція розроблена з метою максимально наблизити інститут акредитації в Україні до кращих європейських і міжнародних стандартів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Кожен елемент має підвищувати прозорість цього інституту, його зрозумілість і приязність. Взаємна підтримка, повага і довіра є ключовими цінностями, які автори намагалися закласти у цю концепцію. Акредитація має бути направлена на експертну і консультаційну підтримку закладів вищої освіти, а також на сприяння поінформованості абітурієнтів та їхніх батьків, роботодавців і суспільства в цілому про якість програм та діяльності закладів вищої освіти. Завдання реформи полягає в тому, щоб акредитація дійсно зміцнювала довіру до вищої освіти в Україні.

З іншого боку, змістовні аспекти оцінювання якості мають спонукати ініціаторів та керівників кожної освітньої програми до глибокого самоаналізу, виявлення сильних і слабких сторін програми, напрацювання стратегій для її вдосконалення. Самооцінювання, якщо воно буде достатньо чесним і послідовним, має допомогти закладу освіти виявити свої конкурентні переваги на ринку освітніх послуг. Якість – це те, що дозволить закладу підвищити його шанси в конкурентній боротьбі, яка набула глобального характеру.

По суті лише реальне підвищення якості, формування унікальної культури якості кожного закладу буде сприяти його інституційному та економічному виживанню. У зв'язку з цим виникає необхідність інвестувати в якість освіти. Однак, для цього треба розуміти, що означає «інвестувати в якість» і хто саме повинен це робити. Можливо, тут варто подумати над тим, що інвестиції в якість вищої освіти є не лише проблемою держави, але й питанням інтенцій нижчого рівня. Інвестиції в якість вищої освіти мусить робити кожен викладач, який інвестує насамперед свій час і зусилля в оновлення змісту своїх курсів, у побудову якісних, партнерських стосунків зі студентом. Не секрет, що багатьом викладачам вже давно слід відмовитися від звички дивитися на студента як на «паразита», який «не хоче» чи «не може» вчитися, а побачити в ньому громадянина, що має право на якісну освіту і свої індивідуальні освітні запити, потреби й можливості, які потребують врахування. З іншого боку, інвестувати в якість має також і заклад вищої освіти. Заклад інвестує насамперед у викладача, який є основним носієм якості і який потребує постійного сприяння у підвищенні кваліфікації, інвестує також в інфраструктуру, доступ до бібліотек і навчальних ресурсів – усього того, що зробить освітній процес максимально зручним і продуктивним як для викладача, так і для студента.

З проектами документів можна ознайомитися тут:

1. Положення про акредитацію освітніх програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти
2. Критерії оцінки якості програм вищої освіти та методичні рекомендації щодо їх застосування під час акредитації
3. Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти
4. Положення про експертів з зовнішнього оцінювання якості вищої освіти

Зауваження і пропозиції можна надсилати автору статті на електронну адресу Ця електронна адреса захищена від спам-ботів. вам потрібно увімкнути JavaScript, щоб побачити її.">olenapanych@gmail.com

Олена Панич, співробітниця відділу з питань аналітичного та правового забезпечення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, експерт з питань освіти Реанімаційного пакету реформ.